

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN economic community: AEC) จะถูกจัดตั้งขึ้นอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2558 ผ่านแผนประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC blueprint) โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ 4 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การเป็นตลาดและฐานการผลิต ประการที่สอง การเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง ประการที่สาม การเป็นภูมิภาคที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมและการขยายตัวของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และประการสุดท้าย การเป็นภูมิภาคที่บูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลกได้อย่างสมบูรณ์ โดยเน้นการจัดทำเขตการค้าเสรี ซึ่งผลจากประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน จะทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนมีฐานการผลิตและฐานการผลิตเดียวกัน มีการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตระหว่างประเทศโดยเสรีและขยายวงกว้างมากขึ้น (สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, มปป.) อย่างไรก็ตาม ผลของการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้ส่งผลกระทบต่อภาคธุรกิจการค้าของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจขนาดเล็กที่ทำการผลิต แปรรูป และดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในระดับรากหญ้าของประเทศ

จากข้อมูลจำนวนวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2555 (ส่วนทะเบียนและข้อมูลวิสาหกิจชุมชน, 2551) พบว่า มีวิสาหกิจชุมชนรวมทั้งสิ้น 70,304 แห่ง มีสมาชิก 1,199,332 ราย เมื่อพิจารณาบริบทของกิจการวิสาหกิจชุมชนภายใต้การดูแลของสำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขต 6 (สสข.6) ซึ่งดูแลรับผิดชอบ 17 จังหวัดภาคเหนือ จะพบว่า การแปรรูป/ผลิตภัณฑ์อาหาร และการผลิตผ้าทอ/เสื้อผ้า เป็นกิจการที่ประชาชนในพื้นที่ประกอบมากที่สุดสองอันดับแรก (ส่วนทะเบียนและข้อมูลวิสาหกิจชุมชน, 2555) นอกจากนี้ การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารยังเป็นอุตสาหกรรมที่รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ครัวไทยไปสู่ครัวโลก (จิต ผลิต, 2555) ดังนั้น การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร จึงนับว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพในพื้นที่ภาคเหนือและควรให้การพัฒนาและเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนเป็นอันดับต้นๆ โดยเฉพาะความสามารถทางการตลาดและการแข่งขัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันให้แก่วิสาหกิจชุมชนของไทย

เมื่อพิจารณาพืชเกษตร กาแฟอาราบิก้าเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่สำคัญทางภาคเหนือ โดยได้มีหน่วยงานหลายหน่วยได้นำมาส่งเสริมให้เกษตรกรบนพื้นที่สูงในภาคเหนือของประเทศไทยทำการเพาะปลูก เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ รวมถึงการลดพื้นที่ปลูกฝิ่นและลดปัญหาการบุกรุกป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย จากลักษณะทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศที่เหมาะสมในพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้การผลิตกาแฟอาราบิก้าประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพการที่รัฐให้การสนับสนุนทางการวิจัยและพัฒนา ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์การวิจัย พ.ศ. 2555-2559 ภาคเหนือ ที่มุ่งเน้นการวิจัยในพืชที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อให้ได้มาตรฐานเข้าสู่ระบบตลาดผู้บริโภคภายในประเทศและตลาดส่งออกที่น่าสนใจในภาคเหนือโดยหนึ่งในนั้น คือ กาแฟอาราบิก้า (อารีและคณะ, 2556)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการเพาะปลูกกาแฟมากเนื่องมาจากภูมิประเทศเป็นภูเขาและป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ถึงร้อยละ 90 ของพื้นที่และตั้งอยู่ในหุบเขาที่มีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปีโดยในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกฤดูหนาวอากาศทั้งปี เหมาะสำหรับการปลูกกาแฟเป็นอย่างยิ่ง การปลูกกาแฟบนพื้นที่สูงของเกษตรกรในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างการดูแลรักษาป่าไม้กับการทำสวนกาแฟเนื่องจากสวนกาแฟจะต้องทำแนวกันไฟซึ่งเป็นการป้องกันไฟป่า ซึ่ง ณ ระดับความสูงตั้งแต่ 800 เมตรจากระดับน้ำทะเล ทำให้ได้ผลผลิตกาแฟมีคุณภาพ

ตารางที่ 1.1 ข้อมูลการปลูกกาแฟในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตำบล/อำเภอ/จังหวัด	ครัวเรือน	เนื้อที่ปลูก(ไร่)	เนื้อที่ให้ผลิต(ไร่)	ผลผลิต(กก.)	ผลผลิตเฉลี่ย(กก.ต่อไร่)
อำเภอเมือง	80	451.75	418.75	65,590	157
อำเภอขุนยวม	125	161.5	10.5	300	29
อำเภอปาย	108	433.65	433.65	67,356	155
อำเภอแม่สะเรียง	418	561.35	546.6	84,248	154
อำเภอแม่ลาน้อย	725	2557.75	1031.5	92,831	128
อำเภอสบเมย	216	450.75	432.75	117,490	271
อำเภอปางมะผ้า	235	682.5	682.5	452,495	663

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.

จากตารางสถิติการปลูกกาแฟและเนื้อที่ปลูก พบว่าอำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีการปลูกมาก คือ อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง อำเภอปางมะผ้า อำเภอสบเมย และอำเภอเมือง โดยมี

ผลผลิตต่อไร่สูง (ตารางที่ 1.1) ในส่วนของการปลูกกาแฟในอำเภอดังกล่าวส่วนมากผลิตเป็นผลสด และแปรรูปกะลาโดยขายให้กับพ่อค้าคนกลางจากนอกพื้นที่ ราคาเฉลี่ยของกาแฟกะลาที่ผู้ผลิตได้รับปีที่แล้ว คือ 75-80 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเมื่อคิดต้นทุนผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าขาดทุนการผลิต เนื่องจากเกษตรกรยังไม่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าโดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์กาแฟรูปแบบอื่น ๆ อีกทั้งการแข่งขันด้านตลาดกาแฟในประเทศสูง (จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สภาเกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน)

อย่างไรก็ตาม แม้หน่วยงานสภาเกษตรกรจะมีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่เพื่อเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองราคาสินค้ากับผู้รับซื้อ แต่ปัญหาที่สำคัญ คือผู้ผลิตต่างคนต่างขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางที่กดราคาขาย ขาดความองค์รู้เรื่องผลิดกาแฟให้ได้คุณภาพเนื่องจากผู้ผลิตไม่ได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญด้านกาแฟ ขาดความรู้การแปรรูปกาแฟกะลาเพราะทำผิดกระบวนการขั้นตอนการแปรรูปที่ได้มาตรฐาน (ดังภาพที่ 1) และไม่มีความรู้การแปรรูปผลิตภัณฑ์เมล็ดกาแฟคั่วและกาแฟคั่วบดที่สามารถเพิ่มมูลค่าของสินค้ากาแฟให้สูงขึ้นได้ และปัจจัยสำคัญคือเกษตรกรผู้กลุ่มยังหาความคุ้มค่าของการปรับเปลี่ยนการแปรรูปกาแฟสู่การสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้ารูปแบบใหม่ เพื่อการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟได้

ดังนั้นผู้วิจัยได้สังเกตเห็นถึงปัญหาของผู้ผลิตดังกล่าวข้างต้นจึงได้จัดทำโครงการวิจัยการวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ของกาแฟ อาราบิก้าโดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยโครงการดังกล่าวเกิดจากความต้องการของหน่วยงานสภาเกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ได้ทำบันทึกตกลงความร่วมมือทางวิชาการ(MOU) ในการจะยกระดับสินค้าที่มีศักยภาพในพื้นที่ คือสินค้ากาแฟ โดยจะพัฒนาสู่ตลาดในประเทศและต่างประเทศ ช่วยเหลือเกษตรกรให้มีรายได้มั่นคง และสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม เพื่อจะให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสินค้าสู่ตลาดภายนอก ต้องมีการศึกษา ความคุ้มค่าของการลงทุนในการแปรรูปกาแฟสู่ผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ หาแนวทางหรือรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ก่อให้เกิดความคุ้มค่าในการลงทุนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันให้กับกลุ่มวิสาหกิจฯ อันจะเป็นหนทางในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนและขยายองค์ความรู้จากงานวิจัยสู่พื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในการส่งเสริมการปลูกและแปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟ เพราะพืชกาแฟ เป็นพืชที่รักษาระบบนิเวศน์เนื่องจากการปลูกกาแฟจะปลูกระหว่างช่องว่างของต้นไม้ใหญ่ไม่มีการตัดไม้และเกษตรกรจะต้องทำแนวกันไฟป่าเพื่อป้องกันสวนกาแฟส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย

ภาพที่ 1.1 กระบวนการแปรรูปกาแฟกะลาที่ขาดคุณภาพของเกษตรกร บ้านละอูป ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่เบื้องต้น.

การวิจัยและการพัฒนาครั้งนี้จึงมุ่งเน้น วิเคราะห์สถานภาพองค์ประกอบของปัจจัยที่ใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้า ความคุ้มค่าของการลงทุนในการแปรรูปกาแฟสู่ผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้าและหารูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ก่อให้เกิดความคุ้มค่าในการลงทุนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันตลาดกาแฟของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อเกิดเสรีทางการค้าในอนาคต โดยจะทำการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย 2 พื้นที่ที่มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนๆ มีผู้ผลิตกาแฟ เนื้อที่ปลูกกาแฟ และผลผลิตต่อไร่สูง คือ อำเภอแม่สะเรียง และ อำเภอแม่ลาน้อย ที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1) ศึกษาสถานภาพองค์ประกอบของปัจจัยที่ใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2) วิเคราะห์ความคุ้มค่าของการลงทุนในการแปรรูปกาแฟสู่ผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้า

3) นำเสนอรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ก่อให้เกิดความคุ้มค่าในการลงทุนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขัน

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1) ขอบเขตพื้นที่วิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พื้นที่ในการปลูกพืชและแปรรูปกาแฟกะลาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้แปรรูปกาแฟอาราบิก้าในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีศักยภาพและปริมาณผลผลิตต่อไร่สูง จำนวน 5 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอปางมะผ้า อำเภอสบเมย อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย และอำเภอเมือง

2) ขอบเขตของประชากรผู้เกี่ยวข้องในการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ และผู้แปรรูปกาแฟกะลาในพื้นที่ ที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้แปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้าของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในแต่ละอำเภอเป้าหมาย

3) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาโดยข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย บริบทของพื้นที่ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต แหล่งที่มาของปัจจัย ความพอเพียงของปัจจัยในการผลิต ปัญหาและอุปสรรคด้านปัจจัยการผลิต การวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้ารูปแบบเดิม ประกอบด้วย สถานการณ์การผลิตและการตลาด กระบวนการแปรรูปต้นทุนและผลตอบแทน และปัญหาและอุปสรรคในการผลิต/แปรรูป การวิเคราะห์ ผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้ารูปแบบใหม่ประกอบด้วย การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ด้านการตลาดการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ด้านเทคนิค การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ด้านการจัดการ การวิเคราะห์ทางการเงิน และกระบวนการแปรรูป รวมทั้ง เปรียบเทียบความคุ้มค่าในการลงทุนของผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้าแต่ละรูปแบบ และการวิเคราะห์ความไหวตัวต่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลง

4) ขอบเขตของช่วงเวลาที่ยวิจัย

ระยะเวลาในการทำวิจัย 12 เดือน (ตุลาคม 2560 ถึง กันยายน 2561)

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

สำหรับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจำแนกตามผู้มีส่วนได้เสียแต่ละระดับ ดังนี้

1) ผู้ผลิตกาแฟในพื้นที่พัฒนา จะได้องค์ความรู้เกี่ยวกับ องค์ประกอบของปัจจัยที่ใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้า ความคุ้มค่าของการลงทุนในการแปรรูปกาแฟกะลาผู้ผลิตผลิตภัณฑ์กาแฟอาราบิก้า การจัดการผลผลิตหลังการเก็บเกี่ยว การลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่าของสินค้ากาแฟ

วิธีการระดมทรัพยากรของวิสาหกิจชุมชนตลอดจนการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้

2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ กาแฟ สามารถพัฒนารูปแบบการผลิตและการแปรรูป ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์กาแฟคั่วบดและเมล็ดกาแฟคั่วแบบใหม่ในพื้นที่ อีกทั้งยังสามารถนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์เพื่อเพิ่มมูลค่า การลดต้นทุนการแปรรูป และโอกาสทางการตลาด นอกจากนี้บุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพัฒนาหรือเรียนรู้ในด้านความรู้ ซึ่งได้แก่

2.1) ชาวบ้านและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพื้นที่เป้าหมาย

2.2) ทีมวิจัย

2.3) องค์กรผู้สนับสนุนทุนดำเนินงาน

3) ผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ เช่น ผู้ที่เกี่ยวข้องในโซ่อุปทาน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ฯลฯ ได้องค์ความรู้ รวมถึงแนวทางการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ตรงกับความต้องการของตลาด และเพิ่มความสามารถของการแข่งขันในตลาดกาแฟในประเทศและขยายโอกาสสำหรับตลาดต่างประเทศในอนาคต